

Naše svedectvo

6 2020 november – december 2020

ročník 21

OBSAH

Myšlienka čísla

Prihovor prezidentky SR Zuzany Čaputovej 2

Portrét čísla

Ján Zeman / *Helena Kaftanová* 3

Svedectvá

Dôstojník Tomáš Chovan – odsúdený na trest smrti /
Igor Chovan 10
Imrich Marinčák / *Miriam Bandíková, Laura Bulejová* 14
Eubomír Marcina / *Samuel Hromo, Martin Štetina* 19
Miloslav Frič / *Lara Labaničová, Jakub Olašák* 28
Imrich Végh / *Ema Kadnárová, Mária Kollárová* 32
Vladimír Sokol / *Jana Skovajsová* 39

Spravodajstvo KPVS 41

Naši jubilanti 54

Odišli od nás 61

Oznamy 64

Dvojmesačník Konfederácie politických väzňov Slovenska • Z poverenia Predsedníctva dočasne rediguje Peter Sandtner. Redakčná rada: Stanislav Pátek, Eva Javorská, Branislav Borovský, Karol Rosenberg. • Adresa redakcie a administrácie: Konfederácia politických väzňov Slovenska, Košická 56, 821 08 Bratislava, IČO: 31 800 700, tel. 0904 427 201 (Peter Sandtner), 0902 555 321 (Branislav Borovský), kpvs.kpvs@gmail.com, www.kpvs.sk • číslo účtu KPVS Tatra banka – SK 96 1100 0000 00 26 22 00 77 16 IBAN || EV3064/09 • Tlač: Dátum vydania: 10. 12. 2020 • nepredajné. ISSN 1335-9606.

Fotografie na obálke: Bratislava-Devín, Pietna spomienka pri Bráne slobody, zadná strana obálky: Hubová, pietna spomienka pri symbolickom hrobe Tomáša Chovana

Zuzana Čaputová

Vážení účastníci protikomunistického odboja,
Vážení pán prezident Kiska,
Vážení členovia vlády Slovenskej republiky,
Excelencie, dámy a páni!

Smutný dôvod, pre ktorý sme sa dnes zišli pri pamätníku Brána Slobody, je nám všetkým známy.

Od roku 1939 do roku 1989 Slovensko žilo v dobe neslobody. Celé polstoročie obyvatelia krajiny deň čo deň prežívali útrapy spôsobené tým, že ich štát sa zmenil na systém organizovaného násilia, ktorý uplatňoval voči vlastným občanom tie najbrutálnejšie prostriedky s cieľom udržať ich v neslobode.

Režim po februári 1948 sa dopustil stoviek justičných vražd a mnohých ľudí zabil tým, že z nich urobil väzňov v jáchymovských baniach či uhoľných revíroch v Čechách a na Morave.

Komunistický režim pripravil roľníkov o pôdu a samostatnosť, remeselníkov pripravil o ich dielne, podnikateľov o fabriky. Tisíce ľudí poslal do väzenia len preto, lebo vraj nezodpovedali profilu budovanej spoločnosti. Režim prenasledoval ľudí za ich sociálny pôvod, za vieru, za ich politické presvedčenie, vlastne za čokoľvek, čím sa odmietli podriaadiť štátnej zvlši.

Na dobu neslobody nemáme právo zabudnúť, lebo by sme sa tým previnili voči pamiatke nevinne odsúdených, ale ešte viac voči pamiatke tých, ktorí totalitnému režimu vedome vzdorovali.

V dobe neslobody vládnuce strany zmenili spoločnosť na spoločenstvo strachu. Niektorí sa z tohto spoločenstva pokúsili uniknúť útekou za hranice a tento pamätník nám pripomína, že štyristo mužov a žien stál ich pokus život.

Kto si v dobe neslobody vybral možnosť, že bude klásť odpor režimu, vybral si najdôstojnejšiu alternatívu ľudskej existencie, a preto si zaslúži našu hlbokú úctu. Všetkým väzneným, prenasledovaným a postihovaným chcem preto povedať: tým, že ste bojovali za svoju slobodu, zaslúžili ste sa o našu slobodu.

Odznelo 17. 11. 2019 v Bratislave – Devine

Ján Zeman

Helena Kaftanová

Ján Zeman vyrastal v starostlivosti starých rodičov na Myjave, odkiaľ pochádzali obaja jeho rodičia, Pavol a Alžbeta. O matku prišiel ešte v ranom veku. Otec potom odišiel s druhou manželkou v druhej polovici 20. rokov do USA. Skúsenosť zo života v Spojených štátoch malo niekoľko Jánových príbuzných a napokon aj jeho mamička tam na nejaký čas predtým, než sa vydala, odišla zarobiť peniaze. Za ne potom kúpili v Myjave hospodárstvo, kde mal Jánov otec kováčsku dielňu, kým neodišiel za oceán. Vracal sa len priebežne a nakrátko.

Fakt, že Ján vyrastal v dobe prvej republiky, sa v jeho dospelosti odrazil predovšetkým v tom, že sa aj po vojne cítil a správval ako demokrat. Po štúdiu na Vyššej priemyselnej škole v Bratislave nastúpil ako konštruktér do myjavského podniku Tauš. Čoskoro sa vypracoval a stal sa úspešným autorom niekoľkých technických zlepšení. V roku 1947 si dokonca prevzal štátne vyznamenanie. Sprvu pôsobil vo výrobe armatúr, ale čoskoro po februárovom komunistickom puči v roku 1948 nastal obrat. Podnik sa po troch rokoch vrátil k zbrojnej výrobe, ktorá tu prebiehala krátko predtým za druhej svetovej vojny. Ján si v tej dobe všiml rad zmien nielen vo vedení podniku. Ako nespravodlivé vnímal postihy a následne likvidáciu živnostníkov a poľnohospodárov, ktorým začala rozvracať grunty kolektívizácia.

O svojej situácii a situácii v podniku po roku 1948 hovorí: „Z podhubia zamestnancov sa vynorili ľudia, ktorí svojimi charaktermi, vedomosťami, inteligenciou nemali na to, aby zasahovali do vedenia a života podniku. Po celý život som mal takú ideu, že za všetkým sú ľudia. A to bol práve aj jeden z momentov, ktorý ma prinútil k tomu, aby som premýšľal o svojej situácii v závode. Takže keď prišiel Gavenda, to bola spojka Bogataja, a bol som konfrontovaný s jeho požiadavkou, tak som sa k jeho žiadosti vyslovil kladne. Ale musím povedať, že to pre mňa nebolo ľahké. Mal som dobré postavenie, po materiálnej stránke som bol zais-

Ján Zeman

tený, mal som dobrú rodinu. A človek si až potom uvedomil, že vlastne toto všetko dal... napospas.“

S legendárnym agentom chodcom Štefanom Gavendom, ktorý sa stal predĺženou rukou niekdajšieho protinacistického odbojára a člena paradesantného výsadku Carbon Františka Bogataja, sa Ján stretol v marci 1949. Stalo sa tak na odporúčanie Nikolaja Piatka, manžela príbuznej z manželkinej strany, ktorého ako pofebruárového emigranta kontaktovali západné spravodajské služby a on im dal Jánovo meno. Gavenda

Jána vyhľadal uňho doma a hneď od začiatku bola pri všetkých rozhovoroch prítomná aj Jánova manželka Olga. „Boli sme mladí ľudia, mali sme sa radi a neexistovalo, že by sme mali nejaké spory. Naše manželstvo bolo založené na dôvere. Že sa o tom dozvedela manželka, sa neskôr ukázalo ako chyba. Nikdy by som to nebol dopustil, ale moje rozhodnutie prijala,“ vysvetľuje.

„Po februári 48 začalo masívne zbrojenie. Závody, ktoré vyrábali pre Wehrmacht, museli automaticky vyrábať pre Sovietsky zväz. Začali sa u nás vyrábať zapaľovače od granátov,“ hovorí Ján. Keďže Ján v čase kontaktovania Gavendom zastával v podniku vysokú pozíciu, nerobilo mu žiadne problémy získať prístup k informáciám o počte zamestnancov, detailom výroby alebo plánu závodu. Práve toto boli žiadané a vysoko cenené informácie, o ktoré stáli František Bogataj aj spolupracujúca vojenská spravodajská služba americkej armády (CIC) v Mníchove. Odovzdávanie zašifrovaných správ prebiehalo prostredníctvom tzv. mŕtvych schránok. Tá Jánova bola ukrytá pod triangulačnou vežou nad Myjavou. Spoločne s manželkou zašifrovali celkovo päť správ.

„Človek nikdy nevedel, odkiaľ nebezpečenstvo príde. Gavenda tým, že ma navštevoval a nevyberal len tajnú schránku, mal môj

osud vo svojich rukách. Po toľkých rokoch, keď premýšľam o spôsobe konšpirácie, vidím, že tam niečo nesedelo. Boli by aj iné formy, ktoré by boli bezpečnejšie. Osud mnohých ľudí sa tak vložil do rúk jedného človeka,“ hovorí Ján.

3. augusta 1949, pár dní po zatknutí Gavendu, zatkli aj Jána. Do zamestnania si poňho prišli dvaja príslušníci vojenskej kontrarozvedky a so slovami, že si ho len požičajú, ho odviezli do vojenskej väznice v Bratislave. Tu strávil v cele dva dni. „Bolo to veľmi, veľmi tvrdé. Predstavte si, že tam bola len posteľ prikovaná k stene. Keď bol budíček, tak sa sklopila a nebolo si na čo sadnúť. Xylolitová podlaha a na nej dve handry. Na tie ste sa museli postaviť a do večierky chodiť, chodiť, chodiť.“

Po tejto „príprave“ ho premiestnili do väznice Štátnej tajnej bezpečnosti, kde začal krutý výsluch zahŕňajúci bitie cez chodidlá až po vyhrážky zastrelením. „Najhoršie bolo, keď sa mi vyhrážali, že z manželky urobia prostitútku. Moja žena, to bol môj citlivý bod...“ priznáva. „Bol som však mladý človek a ten veľa znesie,“ hovorí, keď rozpráva o fyzickom násilí, ktorého sa na ňom dopúšťali vyšetrojúci dôstojníci ŠtB.

Výsluch po niekoľkých dňoch zastavili. Dobu do súdu, ktorý prebehol už v októbri, potom strávil v krajskej väznici. V cele pre jedného sa niekoľko mesiacov tiesnil s ďalšími dvoma väzňami na jednom slamníku v spoločnosti desiatok ploštic.

V súdnom procese zo 7. októbra 1949, ktorý justícia odbila podľa Jánových slov v priebehu hodiny a ktorý označuje za frašku, bolo o trestoch vopred rozhodnuté. Jánovi, ktorého označili za veliteľa protištátnej skupiny, na žiadosť prokurátora Anton Rašlu udelili najvyšší trest – trest smrti. Celkovo boli udelené výnimočné tresty dva. Jánovu Oľgu odsúdili na štrnásť rokov odňatia slobody, z ktorých si nakoniec odsedela celých osem. „Moja manželka si počas súdu zachovala kamennú tvár. Správala sa, akoby sa jej to netýkalo. Sám oceňujem, že sme vo chvíli vynesenia rozsudku sudcom, a hlavne Rašlovi, neposkytli žiadnu príležitosť, aby sa ukojil svojím činom,“ hovorí. „Po celú dobu väznenia som mal akoby vypínač. Keď došlo k nejakej vyhrotenej situácii, tak som prestal cítiť. Akoby sa ma to netýkalo. Nie ako niektorí ľudia, ktorí to emocionálne prežívajú. Stalo sa to niekoľkokrát, že som sa dokázal cez to všetko preniesť s ľadovou myslou.“

Než sa s Oľgou ich cesty rozišli, dostalo sa im nečakanej a až neuveriteľnej ľudskejši zo strany dozorcov. Dopriali im pár chvíľ, počas ktorých sa mohli s Oľgou rozlúčiť. Na križovatke chodieb vo väzobnej väznici. „Dotkli sme sa rukami a to bolo všetko.“

Po rozlúčke bez slov Jána o pár dní zobrali na samotku do Leopoldova. Hoci sa proti rozsudku odvolal, podľa advokáta nemal na zmenu trestu nádej. To sa tiež, bohužiaľ, na Najvyššom súde neskôr potvrdilo. V cele smrti strávil nekonečné mesiace. Miestnosť bez vodovodu, kanalizácie i kúrenia pripomínala stredovekú kobku, len s tým rozdielom, že tu bola elektrina. Keď približuje opakujúce sa mučivé hodiny neistoty, keď každý deň mohol byť posledný, hovorí: „Na popravu vzali jedného, ktorý mal súd pred vami, potom toho, čo mal súd po vás. Nikdy ste nevedeli, kedy vezmú vás. V Leopoldove vždy brali väžňa doobeda. Ak vás nevzali doobeda, tak ste mali nádej, že ďalších 24 hodín budete žiť.“ Ani tu však neprestal veriť a dúfať, že trestu unikne a s Oľgou sa znovu stretne. „Mal som veľkú vieru a držal ma cit k manželke. V mysli som si vytvoril taký virtuálny život. Realitu som ignoroval. Vymýšľal som si, ako budeme žiť. A nevzdal som sa viery, že ma nepopravia.“

K prvým Vianociam, ktoré prežil vo väznici v Leopoldove, sa viaže aj spomienka, keď svoju ľudskosť preukázali ženy dozorcov. Tie ešte vtedy v priestoroch väznice so svojimi mužmi žili. „Na Štedrý večer, keď bolo tichučko, som počul, že dole na chodbe je nejaký hluk. A o chvíľu sa ozval spev: Tichá noc, svätá noc. Boli to ženy dozorcov, ktoré si to vynútili a prišli za nami na samotku zaspievať nám vianočnú pieseň. Viete, bolo to od nich veľmi dojímavé a pekné. Boli to najkrajšie a najsmutnejšie Vianoce, aké som prežil.“

S hrozbou trestu smrti žil Ján až do 26. septembra 1950, keď mu vďaka snahe otca aj americkej ambasády trest zmenili na doživotie. Dosiahli to milosťou od prezidenta Klementa Gottwalda.

Podmienky v Leopoldove, kde väzni na samotkách prichádzali o rozum, sa ešte zhoršili v roku 1951, keď spravovanie väznice prevzala ŠtB. Z pevnosti urobila miesto nie nepodobné nacistickým koncentračným táborom. Vnútri väzenia vzniklo strážené ostreľované pásmo so strážnou vežou a aj zaobchádzanie s väzňami nabralo na krutosť. Leopoldov sa stal miestom pre najväčších zločincov, ktorí boli v Československu. Premiestnili tam špiónov, bola tam bývalá slovenská vláda, generál Karel Kutlvašr, maršal Karel Janoušek. S tými som sa tam stretol.“

Po výmene vedenia v Leopoldove Jána poslali do pracovného tábora v Jáchymove. Cesta dobytčiami vagónmi cez polovicu Československa mu pre zmenu pripomenula transporty židovského obyvateľstva počas vojny. Odtiaľ putoval ďalej na Příbramsko na láger Vojna, ktorý sa väzňami ešte len osídľoval. „Keď sme tam prišli, bolo to ako tábor zlatokopov. Pred nami tam boli nemeckí zajatci. Potom tam priviezli hlavne politických väzňov, ktorí mali vysoké tresty – na začiatku priemerne tak dvadsaťpäť rokov,“ približuje osadenstvo tábora, kde sa ťažil urán a v neľudských podmienkach počas rokov zomreli desiatky väzňov a na následky ožiarenia ďalšie stovky.

Ján sa tu prvýkrát stretol s ťažkou manuálnou prácou, na ktorú do tej doby nebol zvyknutý. Schudol na 56 kg. Najprv bol baník, neskôr sa dostal na lepšie miesto a vďaka brigádrovi Milanovi Fraňovi, odsúdenému basketbalistovi zvanému Lamino, pobyt na tábore ustál. Celkovo strávil aj s prestávkou v pracovnom tábore Bratstvo na Jáchymovsku dva roky. Mnoho rokov to podľa slov Jána vyzeralo, že si s ním väzenské správy nevedia rady, neustále ho rôzne prehadzovali z miesta na miesto. Z uránu sa so zastávkou v Prahe na Pankráci a v Pardubicich, kde sa na okamih opäť vďaka pochopeniu dozorcú mohol stretnúť s manželkou, vrátil späť do Leopoldova.

Roky 1953 až 1959 strávil vo väznici v Opave. Dostal sa do pracovnej skupiny podniku Tatra Kopřivnice, kam sústredili technických odborníkov. Režim v zamestnaní bol voľnejší a mohli dokonca čítať odborné zahraničné časopisy. Ako kurióznym príkladom zo svojej vtedajšej praxe uvádza vznik prototypu banského dopravného dispečingu podľa návrhu politických väzňov. Československo ho prezentovalo na svetovej výstave v Moskve a projekt predvádzali ako dielo československých pracujúcich.

Od času, keď sa zdržiaval v Opave, si mohol konečne pravidelne písať s Oľgou. Listy, ktoré prechádzali cenzúrou, zaujali nielen Jána. Keď ju po ôsmich rokoch strastiplného väznenia konečne prepustili a prvýkrát prišla za ním, „vymenilo sa počas jej návštevy u nás celé veliteľstvo. Viete, ten náš citový vzťah, že sa u nás po toľkých rokoch nič nezmenilo, to budilo zvedavosť, hovorili mi.“

Posledné roky Ján strávil na Mírove, kde sa stretol aj s väzneným Gustávom Husákom.

Oľga sa po celý čas, čo bola na slobode, snažila o Jánovo prepustenie, ale bez výsledku. V roku 1960 prebehla prvá veľká

amnestia, potom ďalšie. V hodnotení Jána Zemana z Mírova z roku 1962 sa dočítame: „Jeho názory na súčasné politické dianie nie sú správne, zastáva naďalej svoj nepriateľský postoj voči dnešnému zriadeniu. A sám udáva, že jeho názory sa doteraz nezmenili, a ak, ako mu kládol súd za vinu, sa dopustil nejakej trestnej činnosti, toto robil zo svojho vlastného presvedčenia, a preto tiež neuznáva svoju vinu.“

Ján pripúšťa, že nádej na jeho prepustenie kolísala, ale nikdy sa jej nevzdal celkom. Menil sa aj jeho trest. Z doživotia sa postupom času stalo 25 rokov. V jednom momente dokonca navrhol Oľge, nech si žije svoj život, ale tá to odbila ako nezmysel. Roky však ďalej pribúdali. Nakoniec sa trest ustálil na pätnástich.

Vo chvíli, keď svitla nádej na Jánovo predčasné prepustenie a potom znovu pohasla, Oľga vážne ochorela na cukrovku. Zdravie, podlomené ťažkou prácou v Želiezovciach, kde navyiac prekonala infekčnú žltáčku, ju zradilo vo chvíli, keď Jána opäť preložili. Že je to opatrenie skutočne dočasné a už len na tri mesiace, netušil v tej chvíli ani jeden z nich. Keď potom prišlo konečné rozhodnutie o prepustení, objavil sa predsa len háčik v podobe sedemročnej podmienky. „Dozorca ma už mal zaviesť, aby som odovzdal veci na pracovisku a na ubytovni. A že ma privedie potom do skladu, aby som sa obliekol. Išli sme od komisie a kúsok po dvore, pretože to je veľká väznica. Tak sa ma pýta, koľko mám odsedené, pretože ma nepoznal. Nebol som tam ešte taký známy ako na Mírove, kde som bol štyri roky alebo v Opave. Tak hovorím: ‚Štrnásť a pol.‘ Obráti sa ku mne a hovorí: ‚Štrnásť a pol mesiaca, to ešte ide.‘ Ja hovorím: ‚Nie štrnásť a pol mesiaca, ale štrnásť a pol roka.‘ Zastavil sa a povedal: ‚Netárajte. Mukl, ktorý si odsedel štrnásť a pol roka, nevyzerá tak, ako vyzeráte vy.‘ Ale tým to neskončilo. Prišli sme do toho skladu a väzeň, čo tam bol, vytiahol batoh, nový krásny kabát, topánky, spodnú bielizeň a ten dozorca hovorí: ‚Čo mi hovoríte, že ste boli štrnásť a pol roka zavretý? Veď to sú všetko nové veci.‘ A ja hovorím: ‚Áno, ale to mi všetko poslala manželka.‘ A on zase: ‚Nerozprávajte, že ešte máte manželku, ktorá s vami žije.‘ Tak z toho bol prekvapený,“ spomína Ján na posledné chvíle vo Valdiciach. Brány väznice opustil 7. februára 1964.

Dlhý čas sa Ján aj Oľga stretávali s ťažkosťami, ktoré im väznenie prinieslo. S nedôverou aj strachom, ľudia sa s nimi

zdráhali nadviazať rozhovor alebo nechceli, aby ich s nimi videli. Ešte sedem rokov nad Jánom visela hrozba podmienky, že by sa mohol do väzenia pre najmenší prehrešok vrátiť späť.

Po dramatickej zmene v politickom smerevaní Československa po auguste 1968 manželia Zemanovci zvažovali odchod do Ameriky. V roku 1970 sa im dokonca podarilo do USA aj vycestovať. Otec, ktorý mal v New Yorku v tom čase už zaistenú existenciu, by privítal, keby sa tam usadili, ale ani Ján, ani Oľga, ktorá stále trpela vážnymi zdravotnými ťažkosťami, sa na takú zásadnú zmenu už necítili. Boli tu tiež Oľgini rodičia, ktorí ich celé roky väzenia v Československu podporovali a predovšetkým mamička, ktorá za Jánom aj Oľgou vytrvalo celé tie roky jazdila na návštevy.

Ján aj Oľga sa nakoniec dočkali aj zahľadania odsúdenia. To všetko, čo prežili, ale už nešlo vymazať. „Život človeka prirovnávam k túre horolezcov na nejaký vrchol. Čím ide vyššie, tým väčší má rozhl'ad. Musí sa však vedieť aj obrátiť a nie len stále stúpať a stúpať,“ podotýka politický väzeň Ján Zeman, ktorý podľa príslovia bacharov, že päť rokov kriminálu je ako jedna vysoká škola, vyštudoval bezmála univerzity tri.

Ján Zeman

*(Článok vznikol vďaka spolupráci s Post Bellum)
Uverejňujeme k 97. narodeninám najstaršieho žijúceho
politického väzňa Jána Zemana*